

การเตรียมพื้นฐานการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปกครองของไทย มีการเคลื่อนไหวมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผลของศิลปวิทยาการทางฝ่ายตะวันตก ที่แผ่ขยายเข้ามาในทวีปเอเชีย สำหรับประเทศไทยนั้น การติดต่อกับต่างชาติที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ ๒ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ และจากผลการบังคับของสัญญาฉบับต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แล้วก็ตาม การปรับปรุงการปกครองที่แท้จริงก็ยังไม่เกิดขึ้น มีแต่เพียงการเตรียมพื้นฐานที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงคิดว่าจะได้ขึ้นครองราชสมบัติจึงผนวชอยู่เป็นเวลาถึง ๒๗ พรรษา (พ.ศ. ๒๓๖๗ - พ.ศ. ๒๓๙๔) เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบรมวงศ์ศานุวงศ์ และเสนาบดีทั้งปวงพร้อมใจกันอัญเชิญให้ลาผนวชเพื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา ในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๔ เวลานั้นพระองค์ทรงมีอายุได้ ๔๗ พรรษาแล้ว แต่จากประสบการณ์ที่ได้รับขณะทรงผนวชมีส่วนช่วยให้พระองค์เข้าใจสภาพต่าง ๆ ของประเทศไทยได้อย่างดี และทรงเข้าใจความเป็นอยู่ของประชากรตามสภาพที่แท้จริง เมื่อขึ้นครองราชย์ก็ทรงปรับปรุงด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่ แม้สภาพการจะไม่อำนวยให้มากนัก การที่พระองค์เป็นนักศึกษา นักค้นคว้า และสนใจในศิลปวิชาแขนงต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงทรงคาดการณ์ต่าง ๆ ล่วงหน้าไปอย่างถูกต้องและแม่นยำ การปรับปรุงประเทศของพระองค์ กลายเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้ประเทศสามารถพัฒนาไปได้ถูกต้องยิ่งขึ้น ประกอบกับการที่พระองค์ก็ได้รับการฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตยมาจากสถาบันสงฆ์ ดังคำกล่าวที่ว่า

"คณะสงฆ์เป็นสถาบันประชาธิปไตยที่นามาศรัทธาแห่งหนึ่ง สมาชิกของสถาบันนี้มาจากคนในสังคมระดับต่าง ๆ กัน และความแตกต่างในสมณศักดิ์ขึ้นอยู่กับหน้าที่และอาวุโส ยิ่งกว่าชาติกำเนิด และตำแหน่งทางโลก"^๑

การที่พระองค์ได้รับการฝึกฝนให้คณ ขอมรับในหน้าที่และอาวุโสของคณะสงฆ์ ทำให้พระองค์มีพระทัยนิยมในการรับฟังความคิดเห็นของชนทั่วไป จึงจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ซึ่งมีไปถึงนายแฟรงกลินเพียร์ซ (Franklin Pierce) ประธานาธิบดีคนที่ ๑๔ แห่งสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ มีความตอนหนึ่งว่า

"ในแผ่นดินยูไนเต็ดสเตรทอเมริกา มีชนบทรวมเนียบกึ่งไว้และสืบมาแต่ครั้งปรีไซเคนต์ ยอก วัคซิงตัน ไทราษฎรทั้งแผ่นดินพร้อมใจกันเลือกสรรบุคคลที่ควรจัดไว้เป็นชน แล้วจึงให้เป็นปรีไซเคนต์ใหญ่และปรีไซเคนต์รองครอบครองแผ่นดินผู้ซื่อสัตย์ซื่อหาความราชการบ้านเมืองเป็นวาระเป็นคราว..... ไม่มีการขัดขวางแก่งแย่งแก่งกันควยขึ้น ๆ จะขวางชิงอริยสิทธิ์เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ดังเมืองอื่น ๆ ซึ่งเป็นอยู่เมือง ๆ นั้นใด ก็เห็นว่าเป็นการอัสจรรยงนัก เป็นชนบทรวมเนียบที่ควรสรรเสริญ..."^๒

^๑A.B.Griswold, King Mongkut of Siam (New York, The Asian Society, Inc., 1961), p. 13

^๒พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ พระนคร, ๒๕๐๖), หน้า ๓๓๘

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีน้ำพระทัยนิยมชมชื่น ในการปกครองต่อเอาประชาชนเป็นใหญ่อยู่ในใจน้อย แต่ชดชวยสภาพแวดล้อมของบ้านเมือง ขณะนั้นไม้อ่าน้วยให้หลายประการ

ประการที่ ๑ ความเข้าใจของประชาชน ในสมัยนั้นความตื่นตัวของประชาชนน้อยมาก ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น และเป็นไปในทางมองที่ว่า

"กรรมกรรมแล้วแต่จะทรงพระกรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม"

ประชาชนยังไม่รู้จักคำว่าสิทธิหรือว่าเสรีภาพ ไม่ว่าจะเป็นคนใดก็ตาม เนื่องจากถูกปกครองมาในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนเคยชิน ประกอบกับความโศกที่ประเทศไทย ได้พระมหากษัตริย์ที่ทรงพระบรมเชษฐาภาพ มีความเมตตากรุณาต่อประชาราษฎร์ของพระองค์ ความเคียดแค้นต่าง ๆ จึงไม่มีตามมา ความคิดทางการเมืองเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปเป็นการปกครองในแบบอื่นจึงยังไม่เกิดขึ้น ไม่วาจะเป็นในหมู่ประชากรทั่วไป หรือในระดั้มผู้ปกครอง ในระยะนี้การแสวงหาอาณานิคมของลุ่มประเทศมหาอำนาจตะวันตก จะเขามารุกรานท่าความเคียดแค้นให้กับประเทศเพื่อนบ้าน โดยรอบข้างแล้วก็ตาม ๒ ความตื่นตัวทางการเมืองของคนไทยยังคงอยู่ในความสงบ ไม่เคียดแค้นหรือวิตกกังวล เพราะถือว่าความเคียดแค้นนั้นยังไม่มาถึงตัว ประกอบกับความหลงใหลในเรื่องความเก่งกล้าสามารถ ความเป็นชาติใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่แรนเค่น สามารถที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้โดยง่าย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ๒ พ.ศ. ๒๓๓๐ ฝรั่งเศสถึงฉนวน และเริ่มคุกคามฉนวน
- พ.ศ. ๒๓๔๓ อังกฤษเริ่มคุกคาม บีบบังคับ กวยส่งกราบเป็น
- พ.ศ. ๒๓๕๐ ฝรั่งเศสส่งล่าวาเข้าไปในไซ่งอน แล้วแผ่อิทธิพลครอบคลุมเกิ่นไซ่นา

และเขมร

พ.ศ. ๒๓๕๕ อังกฤษเริ่มรุกรานพม่า

อยู่เสมอ คงยึดถือคำพูดที่ว่า "กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี" ตลอดมาจึงไม่คิดถึงความเดือดร้อน
ใด ๆ ที่จะเกิดขึ้น ความเชื่อถือของประชาชน เป็นที่มาหรือรากฐานใหญ่ในการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตย ในระบบรัฐสภาจึงยังไม่มีใครจุกความนึกคิดของประชาชนไทยขึ้นใน
ระยะนี้

ประการที่ ๒ กลุ่มอิทธิพล ซึ่งจะเป็นกำลังในการปกครองระบอบประชาธิปไตย
แบบมีรัฐสภา การเกิดกลุ่มอิทธิพลจะเป็นแนวทางนำไปสู่พรรคการเมือง และไปสู่การก่อตั้ง
รัฐสภา สถาบันหลักในการปกครองระบอบประชาธิปไตยช่วงระยะนี้ไม่มีการรวมกลุ่มเกิดขึ้นใน
สังคมไทยเลย ไม่ว่าทางคานไถ่ก็ตาม แม้วาการเสริมรัฐกิจของประเทในขวงนี้จะทำการค้า
กับต่างประเทศอยู่มาก ก็เป็นไปในแบบตัวใครตัวมัน ไม่มีการรวมกลุ่มหรือเข้าหุ้น เพราะความ
จำเป็นในด้านความตอรองยังไม่มี ผู้ปกครองก็สนับสนุนในกานการกาขาย ผลผลิตก็มีเพียงพอ
ที่จะใช้ภายในประเทศ และส่งออกจำหน่ายในทางประเทศ พื้นฐานในกานเสริมรัฐกิจของไทย
ในระยะนี้ เป็นการทำการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม คือยังต้องอาศัยสภาพดินฟ้าอากาศเป็น
หลักใหญ่ ความนึกคิดของประชาชนออกมาในรูปแบบการรอคอยอย่างอดทน เมื่อมีสิ่งผิดพลาด
ขึ้นแล้วแต่บุญแต่กรรม ทำให้ขาดความกระตือรือร้นเกิดความเฉื่อยชาทางกานความคิด ซึ่ง
ผลตอเนื่องก็ก่อการพัฒนาไปเป็นพรรคการเมือง อาจกล่าวได้ว่าไม่เกิดขึ้นเลยทั่วทั้งประเทศ

ประการที่ ๓ การปลุกฝังความนึกคิด หรือการสนับสนุนในกานต่าง ๆ จากผู้ปกครอง
สถาบันทางการปกครองของไทยในขวงนี้ ที่สำคัญคือ พระมหากษัตริย์และเสนาบดีในขาราชการ
ต่าง ๆ มีบทบาทในการปลุกฝังความนึกคิด เพื่อสนับสนุนในกานการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลง
การปกครองของประเทศไทยตลอดมา

ถึงที่กล่าวมาแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความ
ก้าวหน้าทางกานความคิด ไปไกลกว่าชนกนิกรของพระองค์ ทรงที่ใ้ทำระดัมนิยมระบอบการ
ปกครองตนเองของฝ่ายตะวันตกอยู่กวาง แนวว่าจะไปยึดแจ้งถึงกับจะทำการเปลี่ยนแปลง แลทรงวาง

พื้นฐานความเข้าใจให้กับประชาชนได้บางส่วน ความมีเสรีภาพของประชาชนในระยะนี้ ยังมีระบบทาสอยู่ทั่วไปทุกครัวเรือน ทาส'คือผู้ที่ไม่มีเสรีภาพในตนเอง ต้องปฏิบัติตามที่เจ้าของทาสต้องการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มออกกฎหมายเพื่อปรับปรุงสภาพของทาสให้ดีขึ้น โดยทรงยกเลิกช่องโหว่ของกฎหมายที่บ่งไว้ว่า "เจ้าของทาสต้องยอมรับค่าไถ่ตัว ถ้าทาสสามารถหามาได้ นับเป็นการคุ้มครองที่สำคัญ เพราะเหตุว่าถ้าทาสไม่พอใจนายของตน ก็อาจหยิบยืมเงินมาจากบุคคลอื่นและไปอยู่กับคนนั้นแทน ทาสในสมัยนั้นจึงไม่มีสภาพร้ายแรงเหมือนประเทศอื่นๆ" ดังที่เซอร์จอห์น เบาริง เขียนเล่าไว้ว่า ^๓

"... ในครอบครัวเล็ก ๆ ทาสก็ได้รับการเลี้ยงดูดั่งกับลูกหลานของผู้เป็นนาย เมื่อจะทำอะไรก็ปรึกษาหารือกัน และทาสแต่ละคนก็ถือว่าเมื่อนายของเขาว่ารวย เขาก็ว่ารวยด้วย ทาสเองก็ซื่อสัตย์ และเมื่อนายยากจนลง ก็จะขอทานหรือโคมยมาเพื่อนาย คราบไคที่ยังรักษาเอาไว้ เขาก็จะยอมทนทุกข์ลำบากทุกอย่าง ซึ่งยากจะเห็นความผูกพันระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง เช่นนี้ในประเทศอังกฤษ" ^๒

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะพยายามให้เสรีภาพแก่ประชาชนของพระองค์แล้ว ยังทรงเป็นผู้ริเริ่มกฎหมายในเรื่องการเลิกทาสเอาไว้ด้วย

^๑ เอ บี กริสโวลด์ , พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หม่อมเจ้าสุภัททิศ คีตกุล ทรงแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๐๘) หน้า ๒๒-๒๓ .

^๒ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓ .

^๓ ลักษณะไม่ร้ายแรงเหมือนกับที่เป็นอยู่ในสังคมอื่นนั้น เป็นเพราะทาสส่วนใหญ่ในสังคมอยุธยาตอนปลายและในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นเป็นทาสสินไถ่ (ทาสที่เกิดจากการกู้ยืมเงิน) ไม่ใช่ทาสเชลย

เนื่องจากระยะเวลาในการครองราชย์ของพระองค์มีเพียง ๑๓ ปีเท่านั้น จึงไม่สามารถทำ
 จบสิ้นในรัชสมัยของพระองค์ได้) เรื่องการเลิกทาสทำได้เสร็จสิ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้สิทธิบางอย่างแก่ชาวราชนิกูลของ
 พระองค์ ไม่มีใครคาดคิดว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้มีการ
 เลือกตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย แต่เกิมนั้นพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจ แต่งตั้ง
 ผู้พิพากษาขึ้นตามพระราชประสงค์ แต่ในสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ข้าราชการใน
 วังหลวงและวังหน้ารวมกันออกเสียง เลือกพระมหาราชครูขึ้นแทนพระองค์ โ้กยมีประกาศเกี่ยว
 กับการเลิกตั้งว่า

"มิไ้บังคับให้เลือกเอาข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง
 และพระราชนครพระราชวัง ถึงข้าเจ้าบวราชการ ถ้า
 เห็นว่ามีสติปัญญาควรที่จะเป็นผู้ตัดสินความโดยสัตย์ธรรม
 ตามพระราชกำหนดกฎหมายให้สืบสงสัยชอบใจแก่คนทั้งปวงได้
 ก็ให้เขียนชื่อส่งอาลักษณ์เพื่อเอาจดหมายไปถามถาวรหรือพระบรมวง
 ศานุวงศ์ ก็ให้เขียนเข้ามาองคละฉบับทุก ๆ องค์ ข้าราชการ
 ก็ให้เขียนเข้ามาทุก ๆ ฉบับจงทุก ๆ คน โปรดเกล้าฯว่า
 อย่าไ้รังเกียจสงสัยว่า จะทรงลอลวงลวงเดียวอย่างใดอย่าง
 หนึ่งเลย อย่าไ้คิดความเวียงรังรอว่าเมื่อจะเลือกผู้หนึ่ง ๆ
 เขาไปความใจตัวจะไม่ถูกพระกระแสออกกระมังก็ก้ แลถ้าเลือก
 เขาไปแล้วจะไม่เห็นถึงว่าจะเขาไปอาย เขาออกกระมังก็ก้
 เขามกอย่างเกา ๆ อย่างนี้ขอเสียที่เถิด นิสัยใจคอกาง ๆ
 กันก็กลงจะเลือกชอบใจต่าง ๆ บัดนี้จะต้องพระราชประสงค์

ก็ตั้งตามใจคนทั้งหลายเป็นอันมาก เลือกชอบใจหาญผู้ใด

มากลวยกัน ก็จะได้ผู้นั้นเป็นที่ประมหาราชครูทั้งสองนั้น..." ๑

ประกาศนั้นทำให้ทราบได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคำนึงถึงข้าราชการบริพารทรงยอมรับความคิดเห็นข้างมากของข้าราชการบริพารของพระองค์ ในการแต่งตั้งพระมหาราชครู จึงเป็นการเริ่มยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นมากกว่าแต่ก่อน จึงอาจนับได้ว่า เป็นการฝึกครั้งแรกที่ **ใช้ตามมติเห็นส่วนใหญ่ตัดสินใจ**

สถาบันกษัตริย์จะเป็นสถาบันเริ่มแรกที่ได้ความสนับสนุน ในด้านการเปลี่ยนแปลง และมีอิทธิพล กับการเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งไม่ว่าจะดีหรือไม่ประการใด ถ้าหากเป็นช่วงที่ประเทศไทยพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถประเทศก็จะเจริญก้าวหน้าไปทั่วโลก ถ้าได้พระมหากษัตริย์ที่อ่อนแอหรือมีน้ำพระทัยไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลง ความนึกคิดทางการเมืองก็จะหยุดชงักงง ดังเช่น นาย เอ บี กริสโวลด์ บันทึกไว้ว่า

"การที่พระราชาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรงยอมอย่างเต็มพระทัยเพื่อปรับปรุงประเทศ ไปสู่รากฐานประชาธิปไตยสมัยใหม่ ในขณะที่ราษฎรของพระองค์เอง ก็ไม่ไ่กล้าคิดถึงสิ่งนั้นมาเลยนั้น เป็นปณิธานที่ราวตะวันตกไม่อาจเข้าใจได้....." ๒

การสนับสนุนทางด้านการเตรียมความคิด ทางด้านการยอมรับเสี่ยงข้างมากที่จะนำไปสู่ที่มาของรัฐสภา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นไม่ราบรื่น เพราะผู้ที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีแต่พระมหากษัตริย์ ส่วนองค์ประกอบคนอื่นที่จะช่วยให้ความคิดนี้พัฒนาให้กล้าขวางออกไปไม่มี ข้างยังทำการชักขวางเสียอีก งานนี้จึงไม่ประสบความสำเร็จ

---

๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เล่มที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๐๑ - พ.ศ. ๒๔๐๔ เรื่องที่ ๑๔๖ ชื่อเรื่องประกาศให้เชื้อกราชครูลูกขุน พระมหาราชครูบุโรหิต พระมหาราชครูมหิธร (พระนคร: อรุณสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๘๗-๘๐.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ข้าราชการต่าง ๆ ในพระองค์ ที่จะมีส่วนช่วยเหลือชี้แจงหรือประพุดคณินให้เป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชน เพื่อปลูกฝังความคิดใหม่ ๆ ก็กลายเป็นกลุ่มที่ไม่เข้าใจ ขำทำการชักชวน โดยกลัวว่าจะเสียอำนาจที่ตนมีอยู่ ไม่ยอมฟังความคิดที่ว่าเป็น "เจ้าคนนายคน" พยายามเหนี่ยวรั้งอำนาจไว้ในกลุ่มของตนเท่านั้น

ถึงเช่นในการกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชวนกลองวิญญูญีเกรี ไว้ท้หน้าพระบรมมหาราชวัง เมื่อผู้ท้มีเรื่องเดือดร้อนตองการจะถวายฎีการ้องทุกข์ มาต้กลอง พระองคจะเสด็จออกรับฎีกา เพื่อต้ค้สนความควยความยุติธรรม แตพวกข้าราชการที่ทำการทุจริต เช่น ถ้าเป็นเรื่องท้พวกเกียกกันจะเดือดร้อนก้ไม่ได้ หรือบางครั้งกวางจะต้โคกตองให้เงินเสี้ยกอน เป็นคน ภายหลังเมื่อพระองคทรงทราบเรื่องเขา ก้กำหนดเวลา โดยเฉพาะชั้น เพื่อเสด็จออกรับฎีกาเรียกรองควยพระองคเอง เป็นการป้องกันการทุจริต แตก้ยังมีการบิถ้มถึงความผิดระหว่างพวกพ้อง หรือเจ้านายไว้อยู่น้เอง ก้งั้นในเค็อนเมษายน พ.ศ. ๒๔๐๒ จึงทรงออกประกาศเรื่อง "ประกาศห้ามมิให้ชาเจาโกบ้ถึงความผิดของเจ้านาย" ลงวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปิวอก ยังเป็นเอกศ่า ความว่า

"...มีพระราชโองการเห็นเกล้าเห็นอกระหมอม ให้ประกาศแก่
 เจากรม ปลัดกรม สมุหบาสุฐี พี่เลี้ยง จางวางในเจาตางกรม
 แล้วยังไปไคตงกรมในพระมหาราชวังใหญ่ท้ก้ว่า ถ้าเจาของ
 นายนั้น ๆ ทำความผิด ความชั่ว ลวงเกิน พระราชกำหนดคกกฎหมาย
 ประการใด ๆ ถึงมิไรความกบฏประทุษร้าย เป็นเพียงแต่เสพสุรา
 ให้เหลือเกิน จนเสด็จออกไปนอกวัง เที้ยวชมเหงท้บตรีราชฎัยยังมีได้
 มีความผิด หรือเสด็จไปเที้ยวแยงชงเอาทรัพย์สินของราชฎัยให้ไครับ
 ความเดือดร้อน หรือคบลาคนสุมเ็นสุมกันชา ถ้าให้เจาสุมเ็นสุมกันชา
 ก้งั้น ให้เจากรมปลัดกรม สมุหบาสุฐีพี่เลี้ยง จางวางวากลาวทามปราช

แล้วทำเรื่องรាយมัจฉาถอนวงไว้เป็นกำนัม มีกำหนดศกมาส
วันคืนวันเย็นเป็นพยานไว้ ถ้าเจ้านมชั้นทำต่อไปก็ หรือไม้อ้อ
เพื่อกรวดกราด ชูเชษฐเตแรกวากค้เมื่อเป็นเช่นนี้คนไทยนเรื่องราว
ทกรมวังอีก ขอให้ทำเรื่องรายนมกราบมั่งคณพูลพระกรุณาให้ทราบ
ให้ปลาละอองชลีพระบาท ตามเจ้าซึ่งทำความผิดทาง ๆ ความชว
นั้นโดยความจริง อยาลลหยดแฉอนให้เบาเลย...” ๑

เป็นการแสดงให้เห็นได้ว่า พระองค์พยายามที่จะลดช่องว่างระหว่างฐานะต่าง ๆ
ทางสังคมให้แคบเข้า เช่นในประกาศนี้ ทรงลดช่องว่างระหว่างเชื้อพระวงศ์ เจ้านาย หรือ
ข้าราชการทั่ว ๆ ไป ถ้าทำความผิดก็ได้รับโทษเสมอเหมือนกันหมด ไม่มีการยกเว้นหรือ
พยายามปิดบังความผิดเอาไว้ แต่เดิมผู้ว่าอำนาจหรือเจ้านายที่มียศถาบรรดาศักดิ์ ทำความ
ผิดอะไรก็ช่วยกันปิดบัง ชะงักผู้ถูกข่มเหง จนไม่กล้าเอาความ การออกประกาศนี้มาทำ
ให้เกิดความยุติธรรม ในสังคมเพิ่มขึ้น เมื่อไม่มีข้อยกเว้นบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ก็จะมี ความ
สำคัญเท่าเทียมกัน อันเป็นรากฐานความคิดทางกานประชาธิปไตยที่ยอมรับความสามารถ และ
เสรีภาพ แลทางปฏิบัติผู้มีส่วนในการปกครองยังมีอำนาจอยู่เช่นเดิม

ประกาศที่ ๔ ในกานของบพบาทสี่มวลดชน และมกิมหาชน ซึ่งจะเป็นแรงสนับสนุน
ที่สำคัญในการสร้างความสามัคคีต่าง ๆ ให้กับประชาชนเห็นอกเห็นใจความดีใหม่ ๆ เพื่อ
พิจารณาและเป็นแรงเรียกร้องสำคัญในการปรับปรุง สามารถระดมความสนใจ และความ
ทองการทั่ว ๆ ไปในสังคมได้เป็นอย่างดี

บทบาทของสี่มวลดชนในประเทศไทย ทางกานการพิมพ์เกิดขึ้นเป็นอย่างแรกในสมัย

๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๔ - พ.ศ. ๒๔๑๑ เรื่องประกาศ
ห้ามชาเจ้านมให้ปิดบังความผิดของเจ้านาย (พระนกร: อรุณสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๕๕-๒๒๐.

๑๑๑๑
๒๓๗๗
/๕๑

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จากแรงสนับสนุนที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ขณะทรงผนวชอยู่ ความกึกก้องทางด้านการออกหนังสือพิมพ์ไม่ได้เป็นของคนไทย แต่เกิด
จากความกึกก้องของหมอ บรัดเลย์ (Dr. Dan Beach Bradley) ชาวอเมริกัน ซึ่งเป็น
มิชชันนารีสังกัดคณะ A.B.C.F.M. (American Board of Commission for Foreign Mission)
ได้นำแพทย์พิมพ์และตัวอักษรภาษาไทยเข้ามาในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๓๘๕ เพื่อเป็น
เครื่องมือในการพิมพ์คัมภีร์ไบเบิล ซึ่งใช้ในการเผยแพร่ศาสนา และภายหลังได้มีการแกะ
ตัวพิมพ์ชุดใหม่ที่สวยงาม เรียบร้อยกว่าเล่มอื่นอีก การริเริ่มทางด้านการพิมพ์ และความ
สามารถทางการแพทย์ ทำให้ชื่อเสียงของหมอบรัดเลย์ทราบไปถึงพระกรรณของพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงจางให้ตีพิมพ์เอกสารทางราชการด้วยพิมพ์วิธีกรรม
ใหม่เป็นชิ้นแรกชิ้น คือ ประกาศห้ามสูบฝิ่นจำนวนเก้าพันแผ่น ซึ่งเสร็จในวันที่ ๒๗ เมษายน
พ.ศ. ๒๓๘๒

ภายหลังเมื่อคัมภีร์ไบเบิลหรือเอกสารประกอบการเผยแพร่ศาสนาเสร็จแล้ว ใน
แต่ละครั้งแทนพิมพ์จะวาง ประกอบกับการที่หมอบรัดเลย์อยู่ในเมืองไทยมานาน ๕ ปีแล้ว จึงคิดจะออก
หนังสือพิมพ์ภาษาไทยขึ้นมา เพื่อเป็นสื่อกลางการเคลื่อนไหวในสังคม หมอบรัดเลย์จึงทำ
หนังสือกราบทูลขอพระบรมราชานุญาตออกหนังสือพิมพ์ขึ้น ตอนแรกได้รับการคัดค้านจากพวก
ขุนนาง จะเป็นเพราะกลัวฝรั่งครองเมืองหรืออย่างไรไม่ทราบแน่ชัด แต่เจ้าฟ้ามงกุฎ
(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงสนับสนุนให้ออกหนังสือพิมพ์เพื่อเป็นการส่งเสริม
ความรู้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ออก
หนังสือพิมพ์ได้ตามประสงค์ ในวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๓๘๗ ออกจำหน่ายเป็นรายปีที่พิมพ์และให้ชื่อว่า

สัญญา กวีนิพนธ์, ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ภายใต้ระบอบสมบูรณาญา
สิทธิราชย์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๗๕), (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๗.

"หนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ด (Bangkok Recorder)" มีจุดประสงค์เป็นหนังสือพิมพ์เพื่อการแสดงความคิดเห็นทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อดูหนังสือแล้วกันหลายพวกนี้เรียกว่า "จดหมายเทศุอย่างสั้น"^๑ แต่หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ออกได้เพียงปีเดียว ก็ล้มเลิกไปในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ เนื่องจากขายไม่ไถ่ก็เลิกทำ เพราะชุมชนชาวไทยไม่ค่อยให้ความสนใจ และพอถึงรัชกาลถึงแก่กรรม จึงต้องนำบุตรสามคนกลับอเมริกา หมอบริดเลย์ก็กลับมากรุงเทพฯ อีกในปี พ.ศ. ๒๓๘๓

จะเห็นว่าสื่อมวลชนที่เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ผู้ริเริ่มเป็นคนต่างชาติ ผู้ที่ให้การสนับสนุนคือผู้ปกครอง ไม่ใช่ความต้องการที่มีพื้นฐานมาจากประชาชน สาเหตุที่หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทยคงล้มเลิกไป เพราะไม่มีคนสนใจเนื่องจากคนไทยยังไม่รู้หนังสือ หนังสือพิมพ์จึงไม่มีประโยชน์อะไร ความรู้อ่าง ๆ ที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ แทนที่จะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความถึคใหม่ ๆ ให้กับประชาชนทั่วไป ก็กลายเป็นเพิ่มความรู้ให้กับบุคคลชั้นสูง หรือผู้ปกครองยิ่งขึ้นไปอีก

กิจการหนังสือพิมพ์เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้น ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มด้วยหนังสือ (ราชกิจจานุเบกษา เป็นหนังสือพิมพ์ของรัฐบาล ออกฉบับแรกวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ (ระยะเวลา ๑ ปี หลังจากเริ่มรัชกาล) โดยออกเป็นครั้งคราวไม่มีกำหนดแน่นอน พิมพ์เพื่อเป็นการออกประกาศของทางราชการ รวมทั้งกฎหมาย ขอบังคับต่าง ๆ แจกจ่ายไปตามกระทรวง ทบวง กรมทั่วไป สร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ชื่อว่า "โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ" และทรงพิมพ์ประกาศ เรื่องหนังสือราชกิจจานุเบกษา มีารารูปพระมงกุฎ และฉัตรกระหนาบทั้งห้องข้าง พร้อมทั้งอธิบายเหตุต่าง ๆ ในการจัดพิมพ์^๒

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕

^๒ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ เรื่องที่ ๑๑๒ ประกาศเรื่องออก

หนังสือราชกิจจานุเบกษา ประกาศ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะเมียยังเป็นพศด, หน้า ๑.

1085
1835

นอกจากราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็มีหนังสือพิมพ์อื่น ๆ อีกหลายฉบับ จากการศึกษาที่พระองค์
 เสด็จถึงสิทธิและเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ประกอบกับบุต่าหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้น เป็นชาวอเมริกัน
 ที่คุ้นเคยกับอิสรภาพเป็นอย่างดี จึงพยายามใช้หนังสือพิมพ์ต่อสู่ความอยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคม
 แสดงให้คนไทยเห็นว่าหนังสือพิมพ์มีความสำคัญ และสามารถแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในสังคมได้
 ถึงแม้ว่าชั้นแรกจะไม่ใช่วารสารของการปกครองโดยตรง ก็เป็นเสนอนความคิดเห็นในการปรับ
 ปรงบางส่วนของกรปกครอง เช่น เรื่องการกักข่มเหงของราชการบางคน พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีน้ำพระทัยเป็นธรรมทรงพิจารณาตามความเป็นจริง เมื่อมีอะไรชักชวนของ
 น้ำพระทัยก็ไม่ใช้อำนาจ ทรงใช้สติมวลดชนชั้นแจ้งเรื่องราวต่าง ๆ ในฐานะของนักเขียน คัมภีร์ที่
 ของหม่อมแอนนาที่จะเห็นไคววา

"...หมอบรัดเลย์เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แด่ ค.ศ. ๑๘๓๕ ใ้รับพระ
 ราชทานความสนึกสนม กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง
 แด่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ แด่ท่านผู้เขาคำนานบถถึงคุณ มักจะ โต้แย้ง
 แสดงความก่นทางหนานหนังสือพิมพ์เนื่อง ๆ เขานักโทษ โต้แย้งพระราช
 นิพนธ์เรื่อง มนุษย์เรามีบาปเกิดตัวของหมอบรัดเลย์ ชดะที่หม่อมก้าลัง
 กัดพระราชหฤถลเลขาเพื่อส่งไปตีพิมพ์นั้น พระองค์ทรงพระสำราญพระ
 ราชหฤทัยเป็นอันมาก เพราะทรงพระราชดำหรัว่า คราวนี้หมอบรัดเลย์
 กงตองยอมจำนนต่อ เหตุผลของพระองค์ท่านเป็นแน่..."^๑

การให้ความสำคัญต่อสื่อมวลชนอย่างนี้มาแต่เริ่ม น่าจะทำให้งกิจการหนังสือพิมพ์
 คำเนินไปด้วยดี แต่ประสบอุปสรรคสำคัญคือ การขาดการศึกษาของคนส่วนใหญ่ในสังคม ที่ไม่

^๑ ขจร สุขพานิช, เนลิมพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาภูมิราชนวิทยาลัย, ๒๔๘๓), หน้า ๑๒๘

สามารถอ่านออกเขียนได้ สื่อมวลชนจึงประสบความสำเร็จแล้วที่จะแนะ หรือกระตุ้นความคิดใหม่ ๆ
ใหม่แก่ประชาชน

ประการที่ ๕ การพัฒนาทางการเมือง ในร่างนี้แบบฉบับของการพัฒนาทางการเมือง
เมืองไทย ยังไม่ปรากฏให้เห็นในสังคมเนื่องจากประชาชนมีความคิดว่า การเมืองเป็นเรื่อง
ของชนชั้นปกครอง เป็นเรื่องภายในรั้วในวังของชนชั้นปกครองเท่านั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วม
ทางการเมืองแต่อย่างใด เป็นเพียงผู้ตามที่ดีในสังคม ขาดความกระตือรือร้น กำเนิดชีวิตไป
ตามแบบของประชาชนในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ความคิดที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง
ซึ่งเป็นขั้นแรกของการพัฒนาทางการเมืองยังไม่ปรากฏ เพราะประชาชนไม่มีการตื่นตัว และยังมี
ความคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางการปกครอง ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้ปกครอง
เพียงกลุ่มเดียว จึงเป็นการปฏิวัติจากเบื้องบน ดังที่เรียกว่า "Revolution from above"^๑
นั่นเอง

ในระบอบนี้ยังเป็นระยะแรกที่มีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกับทางประเทศสมัยใหม่ ความ
รู้ความคิดยังไม่ได้รับการพัฒนามากนัก ยังอยู่ในระดับชั้นของชาติเก่า ที่เป็นเอกราชมานาน จึง
ยังจมอยู่กับความภาคภูมิใจ และความคิดที่ล้าหลัง เพิ่งเริ่มผูกพันเสริมธุรกิจของตนกับประเทศทาง
ตะวันตก

ตามที่ A.F.K. Organski กล่าวไว้ว่าเป็นระยะแรกของการพัฒนาทางการเมือง
ที่เรียกว่า ระบบการเมืองแห่งการรวมชาติของตน^๒

^๑ ชัยอนันต์ สมทวณิช, แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย, หน้า ๕.

^๒ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับ จักรทิพย์ นาถสุภา, ลำดับขั้นการพัฒนาการเมือง, หน้า ๓๕.

เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพของประเทศไทยในระยะนั้น จะเป็นสภาพที่ใกล้เคียงกันมาก จะเห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวนา ผู้พินอยูกับที่ดินในสวนของดินของตน มีระเบียบประเพณี และความคิดเก่า ๆ กรอบคอบอยู่ จากความยากลำบากในการติดต่อคมนาคม ทำให้ความนึกเห็นของประชาชนไม่มีใครสนใจ เพราะแทนจะไม่ค่อยพิพลกับจิตใจเลย มีเพียงชนส่วนน้อยที่เพิ่งเริ่มพื้นฐานทางการเกษตรกรรม มาเป็นการติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตก เนื่องจากในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เริ่มมีการเปิดประเทศอย่างกว้างขวาง เพื่อติดต่อค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ทั้งทางตะวันตกและทางตะวันออกเอง จึงกล่าวได้ว่าในสมัยนี้ ไทยเพิ่มมีการพัฒนาทางการ เมืองขึ้นเริ่มคน ทางด้านการรับความคิดใหม่จากทางตะวันตกเข้ามาเท่านั้น การพัฒนาความคิด และการปลูกฝังความคิดใหม่ ๆ ให้แก่ประชาชนยังมีน้อย หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่จะเห็นการแถลงข่าวทั้งภายในและภายนอกประเทศ แต่ถือว่าเป็นระยะเริ่ม เพราะสถาปนการปกครองประเทศเริ่มไว้กับการวิจารณ์ทาง ใดแก่กลุ่มชนบางที่อำนาจยิ่งใหญ่มาแต่เดิม ไม่มีใครกล้าแตะต้องมากนัก เริ่มมีการดูวิจารณ์แต่ก็เป็นไปในด้านความประพฤตส่วนตัว เช่น บทความเรื่อง "ฟ้องเขาผู้ใหญ่" ในบางกอกก็เกอร์เคอร์ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ ว่า

"...ความที่เขาลงพิมพ์ข้างท้ายนี้ ข้าพเจ้าเอะใจเออพิจารณาเห็นว่า เป็นความจริงมาก เพราะ เขาผู้ใหญ่มักทำการ เช่นนี้ แต่ก่อนเกิดกะโยยลวง เรือนำศาลที่หน้าบ้านข้าพเจ้า ชาวเรือบอกว่าเป็นเขาผู้ใหญ่ในอาจจับตัวได้ เขาก็จะมาจะรักษาให้ให้โลกถวนไปก็ยาก มีคนมา เกลาโทษจนข้าพเจ้าเฝ้าส่งพิมพ์เตือนแป้ญผู้ใหญ่ ปรารุณา จะให้ความสกลวักกันทวนหา บ้านเมืองจะไ้มีความเจริญ"

การพัฒนาและปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ในระยะนี้ เป็นการปรับปรุงสภาพของสังคมไทยให้ดีขึ้น ยกฐานะสตรี เริ่มมีการมองพวกทาส และได้ความยุติธรรมมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วคนส่วนใหญ่ยังมีคิถือค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีแบบเก่าอย่างแน่นแฟ้นและยังลงเป็นผู้ตามที่ดีในระบบสังคม นอกจากนั้นก็มีการพัฒนาค้านเศรษฐกิจ เช่น เปิดการค้ากับต่างชาติ การปรับปรุงที่เกิด

ชั้นนี้ กล่าวไควว่าเป็นรากฐานของการพัฒนาทางด้านการเมืองต่อไป ในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประการที่ ๒ ในงานการศึกษา ในสมัยนี้กล่าวไควว่าการศึกษาของไทยยังอยู่ในระดับที่ต่ำมาก ยังไม่มีโรงเรียนที่แท้จริงเกิดขึ้น ดังจะเห็นได้จากที่ นาย เอ บี กรีสไวลด์ เขียนไว้ว่า

"...ไม่มีมหาวิทยาลัยและโรงเรียนนอกจากวัด การตีพิมพ์หนังสือก็ไม่รู้จักกัน หนังสือหายากและราคาแพงมาก เพราะเหตุว่ามีอยู่ในรูปคัมภีร์ใบลาน หรือสมุดไทย และคัดลอกต่อกันลงมาจากขี้ผึ้งเท่านั้น"

ในช่วงนี้ไทยเพิ่งเริ่มจะตั้งตัว อยู่กันอย่างสงบแวนจากการทำศึกสงคราม ผู้คนจะอ่านออกเขียนได้จึงมีน้อย เพราะส่วนมากจับอาวุธทำศึก ไม่มีเวลาจะศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่ไม่ได้จับอาวุธก็ของทำการเพาะปลูก เพื่อเตรียมเสบียงอาหาร จะยังงมมีอยู่บ้างก็เป็นไปในรูปแบบของการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

ในระยะเริ่มรัชกาล การศึกษาของไทยเป็นแบบดั้งเดิม คือสอนกันตามวัด พระภิกษุได้รับการสอนสืบต่อกันมาบ้าง ศึกษาจนกว่าด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดวิชาให้กับเด็กที่พ่อแม่นำมาฝากไว้ให้เล่าเรียนหนังสือ โภชรายพรน้อมกับพระผู้เป็นอาจารย์เป็นการตอบแทนค่าเล่าเรียน กิ่งที่สังฆราชบาลเลกัวซ์ เขียนไว้ว่า

"... ภายหลังหรือบางครั้งก่อนทำงานโกนจุก บิศา มารดา จะส่งบุตรของตนไปวัดเพื่อให้เล่าเรียน อ่านและเขียน หนังสือเล็กจะรับใช้พระสงฆ์โดยการ เป็นผีพาย หรือศิษย์วัด พระสงฆ์จะแบ่งอาหารที่

๑ นาย เอ บี กรีสไวลด์, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๘

ได้รับมีบทบาทแทนไท แลวกสอนให้อ่านหนังสือวันละเล็กละน้อย..."^๑

การที่ผู้สอนเป็นพระสงฆ์ ที่มีขอบเขตทางศาสนาที่เคร่งครัด ทำให้ผู้หญิงในสังคมเก่า
ไม่ได้เรียนหนังสือ การศึกษาหญิงในสังคมเก่า เป็นการศึกษามาก่อนเสิร์มทางศาสนศึกษา
หรือความนึกคิดคือ

"...การศึกษาของเด็กสาว คือต้องรู้จักทำครัว และตำน้ำพริกเป็น
ทำขนม มวนบุหรี่ และมรดก... ทำพื้น จักมักและผลไม้มัดทำ
ผ้าขาวและช่วยมารดาในกิจการบ้านเรือน..."^๒

หลักสูตรและตำราที่ใช้ในการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นเรื่องพุทธศาสนา หรือบทพระพิณ
ที่นักประพันธ์เก่า ๆ ประพันธ์ไว้ และยังคงหลงเหลืออยู่ ดังนั้นการศึกษาส่วนใหญ่จึงเป็นการ
ท่องจำตอ ๆ กันมาใช้เวลาที่ศึกษากันนาน เนื่องจากต้องคอยให้อาจารย์ (คือพระสงฆ์) วาง
จากการทำกิจวัตรต่าง ๆ เสียก่อน

เมื่อมาถึงสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์เป็นผู้ที่เห็นคุณค่าทาง
การศึกษา จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงรวบรวม วิทยากรแขนงต่าง ๆ มากมาย เช่น

^๑ สังฆราชปาเลกัวซ , ลินต์ ท. โจนดบุตร แปล, เดาเรื่องกรุงสยาม,
(พระนคร: สำนักพิมพ์ภาวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ๑ การราชาศัพท์ ๒ คณิตศาสตร์ ๓ อักษรศาสตร์ ๔
โบราณคดี ๕

ทรงใฝ่ใจศึกษาทั้งจากตำราภายในประเทศ และต่างประเทศ ทำให้ทรงรอบรู้ความเป็นไป และวิชาการใหม่ ๆ ในต่างประเทศ จึงทรงสนับสนุนทางการศึกษา เพื่อรับความเปลี่ยนแปลงภายนอก ในปีที่แรกที่ขึ้นครองราชย์ ทรงมีการศึกษาภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นครั้งแรก (๑๔ สิงหาคม ๒๓๙๓) โปรดให้หมื่นธำมรงค์อเมริกันเข้าไปสอนภาษาอังกฤษ ให้แก่บรรดาบุตรชั้นสูงในวัง ผู้ที่เข้าไปสอนได้แก่ นาง คี บี้ บรักเลย์ นาง สตรีเฟน นัตถุน และนาง เจ ซี โจน พวกแรกสอนอยู่ประมาณ ๓ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ทรงว่าจ้างนางแอนนา ที่ เดียวโนเวนส์ ๖ อีกประมาณ ๓ ปี จึงทรงจ้างหม่อมจันตเล ชาวอเมริกัน ตั้งแต่วันที่ พ.ศ. ๒๔๐๘ ไปจนสิ้นรัชกาล (พ.ศ. ๒๔๑๑) ทรงช่วยเหลือผู้ที่มีความรู้ แดงกึ่งได้ตำแหน่งในราชการจน มีคำกล่าวว่

"ในสมัยรัชการที่ ๔ ถ้าใครเรียนรูภาษาฝรั่งมากก็เป็นคนโปรด"

แม้การเดินทางไปศึกษาตยังต่างประเทศ จะมีขึ้นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

๑ ทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ไปเปรียญ (รัชกาลที่ ๓ พระราชทานพัดยศสำหรับเปรียญ ๕ ประโยค ทรงผนวชในพระพุทธศาสนาถึง ๒๙ พรรษา

๒, ๓ ทรงทำนายนสุริยปราศ (พ.ศ. ๒๔๑๑ ค.ศ. ๑๘๖๘) ที่หัวภาคไคอย่างถูกต้องแม่นยำ เป็นที่ต้นตริงของนักการราชาศัพท์ทั่วโลก

๔ ทรงเป็นกษัตริย์ไทยองค์แรกที่สนใจภาษาอังกฤษได้ทั้งเขียนและพูด และทรงพระราชนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้มากมาย เช่น ชุมนุมพระบรมราชาธิบายหมวดต่าง ๆ ถึง ๔ หมวดด้วยกันคือ วรรณคดี โบราณคดี ธรรมเนียม และตำรา ถ้านานพระแควมมรดก พระราชสาส์นและพระราชหัตถเลขาที่มีไปยังประเทศต่าง ๆ ทั้งเป็นทางการและส่วนพระองค์มากมาย ฯลฯ

๕ ทรงแปลทีลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเป็นภาษาอังกฤษ

๖ โดภาส เสวีกุล, พระราชปึกาแห่งการปฏิรูป, หน้า ๗๕ - ๗๖

นหาราช การเลือกจัดขึ้นเฉพาะข้าราชการเพื่อส่งไปพร้อมกับคณะผู้ศรัทธาเพียงครั้งเดียวเท่านั้น การส่งไปเพื่อผลทางการศึกษาจริง ๆ นั้นเริ่มมีในสมัยรัตนโกสินทร์ ตามหลักฐานปรากฏว่า นักเรียนไทยคนแรกที่ยังคงอยู่ยุโรปคือ นายจุน^๒ ผู้ที่ส่งไปคือ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ส่งไปกับกัปตันเรืออังกฤษ เพื่อศึกษาและฝึกหัดเครื่องเรือกำปั่น ณ ประเทศอังกฤษ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นายจุน เรียนสำเร็จและได้รับประกาศนียบัตรการเดินเรือทะเล กลับมาประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนเงินทะเล^๓ ตามหลักฐานที่ปรากฏ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการส่งนักเรียนไทยไปเรียนต่างประเทศ ๕ คน คือ

๑. นายทศ บุนนาค บุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์
๒. นายเทศ บุนนาค (เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์)

ทั้งสองคนเดินทางไปพร้อมกับคณะแรกที่ประเทศอังกฤษ แล้วยกเรือไปปรากฏเมื่อคณะผู้เดินทางกลับ นักเรียนทั้งสองก็กลับมาด้วย

๓. นายโต บุนนาค (เจ้าพระยาสุรวงศ์วัจนีหัตถ์)
๔. นายสุคใจ บุนนาค (พระยาราชานุประพันธ์)
๕. นายปิ่น บุนนาค (หลวงคำรงค์สุรินทรฤทธิ)

ทั้งสามคนนี้ไปเรียนที่ประเทศอังกฤษและสำเร็จเรียบร้อยเดินทางกลับมาในสมัยรัชกาลที่ ๕^๔

^๑ หลวงสันธานวิทยาสิทธิ (กำลาฬ พลาญกูร) แปลและเรียบเรียง, จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเคอธวาลี, (พระนคร: กุรุสภา, ๒๔๗๓), หน้า ๗๑.

^๒ หม่อมราโชทัย, จากคำนำจดหมายเหตุและนิราศลอนดอน (ไม่ปรากฏที่พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๑), หน้า ๑๑.

^๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นหลวงชลธารพินิจฉัย ตำแหน่งเจ้ากรมตรองภายใน ได้เป็นพระชลธารพินิจฉัย.

^๔ ดงวน อินท, สิ่งแรกในเมืองไทย (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๒), หน้า ๓๔-๔๕.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางรากฐานทางการศึกษาไว้
สำหรับประชาชนชาวไทยอย่างดี เป็นการวางการศึกษาให้ทัน กับโลกภายนอก ส่งเสริม
ความรู้ความคิด และการยกฐานะของคนในสังคม เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอีกหลาย
ประการต่อมา และเป็นการเปิดทางให้ความรู้ความคิดภายนอกหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทย

ประการที่ ๗ ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ต่าง ๆ

ซึ่งมีผลกับการก่อให้เกิดความรู้ความคิดใหม่ ๆ ขึ้น ก็เกิดการปรับปรุงมากมายหลายอย่าง

แรงผลักดันที่สำคัญก่อกำเนิดจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลง ก็คือการติดต่อกับโลกทางซีก
ตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นถึงสถานการณ์ข้างหน้าไกลอย่าง
ถ่องแท้ จึงทรงปรับปรุงขนบธรรมเนียมประเพณีหลายสมัยให้ดีขึ้น ทรงผ่อนผันกฎระเบียบมากมาย
เพื่อเตรียมรับอารยธรรมของชาติตะวันตก ที่กำลังหลั่งไหลเข้ามาในทวีปเอเชีย

ทรงเริ่มตนถวาย มีรับสั่งให้เลิกประเพณีเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท โดยทรง
มีรับสั่งว่า

"ฉันคุณไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเปลือยกาย ร่างกายจะเป็นเกลื่อน
กลากกิด หรือเหงื่อออกมากก็ ใส่โครกนิก ประเทศอื่น ๆ ที่เป็น
ประเทศใหญ่เขาก็สวมเสื้อหมวกทุกภาษา เว้นแต่จะว่า ลาว ๒ ชาวป่า
ที่ไม่ได้บริโภคนาผอน เป็นมนุษย์อย่างต่ำ"

การที่ทรงรับสั่งเช่นนั้น เนื่องมาจากการคิดท้อของขุนนางไทยกับพวกชาวตะวันตกมีมาก
ขึ้น การเข้าเฝ้าในบางครั้งก็ปะปนกัน ทำให้เกิดการคดกูดเห็นกันได้ จึงทรงเปลี่ยนแปลง
ประเพณีดังกล่าว

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์,
(พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๖.

และในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ก็ทรงออกพระราชบัญญัติเพื่อยกพระบัญชาทางสังคมนิเทศา
เทียบกันออกมาอีกกระทู้คือ "ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องมิชชานเยีย บัคคามารกาชาวยุคร"
ซึ่งแต่เดิมในกฎหมายระบุไว้ว่า

".... บัคคา มารดา และสามี จะขายภรรยาและบุตรเมื่อไรก็ได้....
เหตุว่าเมีย ลูกนี้แม่ได้เป็นอิสระแก่ตัวและพ่อแม่...." ๑

ความไม่เป็นธรรมของกฎหมายก็ทำให้ ฐานะของบุคคลในสังคมไม่เท่าเทียมกัน
และเป็นการยอมรับสภาพนี้ เป็นการยากในการพัฒนาความคิดใหม่ ๆ จึงทรงพระราชดำริว่า

"....กฎหมายนี้เมื่อพิเคราะห์ เหมือนผู้หญิง เป็นทาสผู้ขายเป็นถนนไป
หาเป็นนิตย์กรรมไม่ ไหยกเสีย...." ๒

ทรงประกาศพระราชบัญญัติว่า ถ้าภรรยาเป็นไทแก่ตัว ก็มีได้แก่ตัวสารกรมธรรมเนียม
ในเมื่อสามีแล้ว ถ้าสามีจะขายให้ใครต้องให้ภรรยายินยอมลงลายมือแดงไว้ด้วย ทั้งต้องมีเข็ญ
เห็นด้วยจึงขายได้ ทรงเปิดสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ให้แก่คนในสังคมบางส่วน

ทรงพยายามที่จะยกพระทัยความเสมอภาคในสังคมของบุคคลต่าง ๆ ขึ้น เพื่อให้เกิด
ความสำนึกในความสำคัญของอิสระ เสรีภาพของตนเองก่อน (ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการเลิก
ทาส ที่ทำได้สำเร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ภายหลังการก่อกำเนิดถึงบท
บาทที่จะตามมาในที่สุดก็เกิดความคิดความต้องการในการปกครองขึ้นมาที่ละน้อย การวิจารณ์
และการกำหนดฐานะของตนเองในการปกครอง ก็จะเกิดขึ้นบนรากฐานของความเข้าใจอันดี
เมื่อสถาบันต่าง ๆ เกิดขึ้นในเวลาที่เหมาะสม ก็จะมีฐานะอันมั่นคงถาวร ไม่คมดุกดุกดลน
เพราะความไม่เข้าใจของผู้เป็นกำลังสนับสนุนในการปกครอง แต่ประเพณีดั้งเดิมของสังคมไทย

๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เรื่องที่ ๒๕๔ เล่ม ๔ (พระนคร : คุรุสภา ๒๕๐๔),

หน้า ๗๗.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพยายามยกฐานะให้
เกิดความเท่าเทียมกันในสังคม ความเรือ่อกิ่งเค็มถึงการเป็นผู้นำของครอบครัวของผู้ชาย
และให้สิทธิแก่หัวหน้าครอบครัวอย่างเต็มที่ที่ยังมีอยู่เท่าเดิม

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นสมัยเริ่มแรกในการปรับพื้นฐานบางส่วน ให้เป็นรากฐานสำคัญของการวิวัฒนาการทาง
การเมืองในสมัยต่อมา เป็นการชี้ให้เห็นถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง และเป็นการสอน
การปกครองตนเองเบื้องต้นตามวิถีทางที่พระองค์เล็งเอาไว้ อยู่ถึงใดกล่าวไว้แล้ว ถึงแม้
จะไปได้ผลมากน้อยก็ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และ
การเมืองในประเทศไทย ซึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับ
ความสำคัญของการศึกษาสมัยใหม่ จึงนับเป็นความโชคดียิ่งของประเทศไทย ซึ่งถ้าหาก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยและปฏิเสธการปรับปรุงต่าง ๆ
จุดเริ่มต้นนี้ก็คงจะต้องรอดำเท้าต่อไปอีก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย